

La Cambra Agrícola de l'Empordà: una resposta dels propietaris agraris a la crisi del final del segle XIX*

Jordi Planas**

Universitat de Barcelona

Resum

A mig camí del cooperativisme i de la mobilització social, les cambres agrícoles foren concebudes com una resposta a la crisi agrària del final del segle XIX. Era un tipus d'associació que pretenia ser interclassista, però controlada i dirigida pels propietaris agraris i, per tant, al servei dels seus interessos. Amb la unió conjunta de propietaris i pagesos en uns moments en què la crisi havia distanciat els dos grups socials i havia accentuat els seus conflictes, els propietaris intentaven mantenir el vell ordre de la societat rural i al mateix temps modernitzar l'activitat agrícola difonent les noves tècniques. Tant per l'extensió de la seva esfera d'acció com pel nombre d'associats, la Cambra Agrícola de l'Empordà fou un cas excepcional tant a Catalunya com a Espanya; però, tal com prova la seva trajectòria, que s'explica en aquest article, no va escapar de les contradiccions d'aquest model associatiu.

Paraules clau: associacionisme agrari, cambres agrícoles, propietaris agraris, pagesos, història agrària.

Abstract

Halfway between cooperativism and social mobilization, the agricultural chambers were conceived as a response to the crisis of the late nineteenth century. They were supposedly inter-class associations, but were controlled and managed by landowners and, therefore, served their interests. With the joining together of peasants and landowners, at a time when the agricultural crisis distanced these social groups and increased the conflicts between them, landowners tried to maintain the old order of rural society and, at the same time, spread new farming techniques. The Agricultural Chamber of Empordà was an exceptional case in both Catalonia and Spain because of its large number of members and its wide sphere of action,

* Aquest treball s'ha elaborat amb el suport del projecte de recerca HAR2012-38920-C02-02. Agraïxo els comentaris d'Enric Saguer i dels dos avaluadors anònims de la revista.

** Professor del Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona i membre del Centre d'Estudis Antoni de Capmany d'Economia i Història Econòmica (j.planas@ub.edu)

Rebut: desembre de 2012. Avaluat: febrer de 2013. Versió definitiva: juliol de 2013.

but it was unable to avoid the contradictions of this associative model. This article provides evidence of these contradictions through a description of its evolution.

Keywords: agricultural associations, agricultural chambers, landowners, peasants, agrarian history.

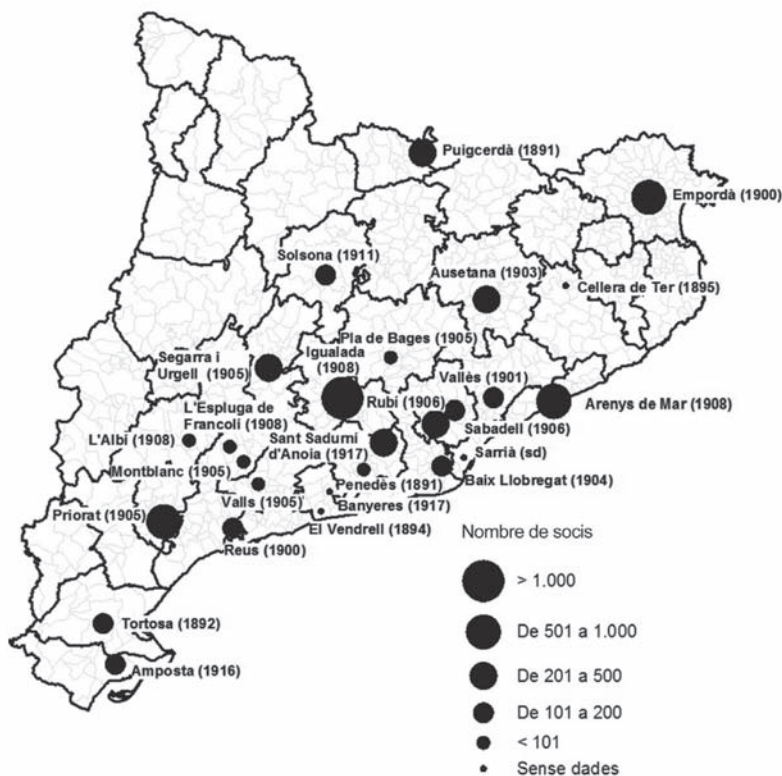
Introducció

El 14 de novembre de 1890 fou promulgat el Reial Decret de Cambres Agrícoles. Era la primera disposició legal del Govern espanyol per promoure la creació d'associacions agràries amb les quals es volia combatre la crisi que vivia aleshores el sector agrari. El decret anava adreçat als grans propietaris, els quals, per mitjà de les cambres agrícoles, podrien liderar la mobilització social de les àrees rurals i convertir-se en interlocutors privilegiats dels poders públics per tot allò que afectés el sector agrari.¹ Les cambres agrícoles podien proposar reformes al Govern, fomentar tota mena d'iniciatives de desenvolupament i millora de l'agricultura i, al mateix temps, organitzar serveis cooperatius per als seus socis (subministrament de fertilitzants, llavors, bestiar, maquinària agrícola, crèdit, assegurances, etc.). Amb aquests serveis podrien integrar la pagesia en un front comú amb els propietaris en la defensa dels interessos del conjunt del sector. El cooperativisme havia de contribuir a la modernització de les explotacions —i, per tant, també indirectament a la reducció de les tensions socials— i, al mateix temps, havia de facilitar l'adhesió dels petits pagesos a aquestes organitzacions liderades pels propietaris. D'aquesta manera podrien neutralitzar l'organització autònoma dels pagesos i reforçar la posició social dels propietaris que al final del segle XIX començava a ser seriosament qüestionada.

Però la resposta al decret de cambres agrícoles va ser molt limitada. Al final de la dècada de 1890 només s'havien creat una trentena de cambres agrícoles a tot Espanya. A Catalunya, la regió on es produïren més fundacions, l'any 1898 només en constaven vuit: a més de la Cambra Agrícola de Catalunya, creada a Barcelona l'any 1891, se n'havien creat a Maldà (1891), Vilafranca del Penedès (1891), Tarragona (1891), Puigcerdà (1891), Tortosa (1892), el Vendrell (1894) i la Cellera de Ter (1895). No n'hi va haver més fins a la creació de les de Lleida (1899), Figueres (1900), Reus (1900), Granollers (1901), Vic (1903), Sant Joan Despí (1904), Montblanc (1905), Falset (1905), Cervera (1905), Manresa (1905), Valls (1905), Sabadell (1906), Rubí (1906), i, després de la promulgació de la Llei de Sindicats Agrícoles (1906), que va canalitzar la creació de cooperatives agràries, encara se'n crearen algunes més, que s'acolliren a la Llei de Sindicats.² Al començament de la dècada de 1920 constava l'existència d'una vintena d'aquestes cambres agrícoles a tot Catalunya (Mapa 1), i algunes havien deixat de funcionar o bé tenien molt poca activitat.

1. Pan-Montojo (1997); Planas (1998 i 2003a).

2. Sobre la Llei de Sindicats Agrícoles del 1906 i la difusió del cooperativisme agrari, vegeu Garrido (1996 i 2003). Per al cas català, Mayayo (1995).

Mapa 1. Cambres agrícoles a Catalunya (1924)

Font: Elaboració pròpia a partir de Muñiz (1924).

Com es veu al Mapa 1, la Cambra Agrícola de l'Empordà (a partir d'ara, CAE) era una de les que comptava amb un major nombre de socis (535), només per darrere de la Cambra Agrícola d'Igualada (1.943) i de la Cambra Agrícola del Priorat (650).³ Però aleshores ja havia perdut molta implantació: constituïda a Figueres l'11 de gener de 1900 per un centenar de socis fundadors, aquell mateix any va establir una delegació a Girona, una subdelegació a Santa Coloma de Farners i un sucursal a Hostalric; va crear també sucursals a Llagostera i Palafrugell, va aconseguir representació a molts municipis de tota la província i arribà a tenir més de dos mil socis.⁴ El seu radi d'acció va depassar àmpliament la comarca empordanesa: acabada de fun-

3. Sobre la Cambra Agrícola d'Igualada, vegeu Planas (2010 i 2013: 67-132).

4. Abans d'acabar l'any 1900 ja es diu que «el número dels seus socis arribarà a dos mil dintre de poch», un nombre que tornem a trobar al butlletí de la CAE de gener del 1903 (*La Veu de Catalunya*, 6.12.1900; BCAA, 1.1.1903).

dar, ja tenia socis a més d'una quarantena de pobles, alguns prou distants de Figueres com ara la Bisbal, Besalú, Sant Feliu de Guíxols o Caçà de la Selva, i en el primer article del seu reglament proclamava que «la Cámara tendrá por objeto la defensa y el fomento de la agricultura de la región Ampurdanesa, y en general la de toda la provincia de Gerona».⁵ També va nomenar un delegat a Barcelona, l'hisendat de Llagostera Josep M. Vidal de Llobatera, i un altre a Madrid, Mateo de Rivas Cuadrillero.

Tant per l'extensió de la seva esfera d'acció com pel nombre d'associats, la CAE és clarament un cas excepcional tant a Catalunya com a Espanya.⁶ N'és una prova que el mateix any de la seva fundació rebés la visita del director general d'Agricultura, Rafael de la Viesca.⁷ Aquesta excepcionalitat fou destacada per Jaume Maspons i Camarasa, bon coneixedor del moviment agrarista de l'època, el qual també al·ludeix a l'escassa resposta que havia tingut la promulgació del Reial Decret de Cambres Agrícoles fins a la creació de la cambra de Figueres:

L'al·ludida disposició ministerial va restar somorta alguns anys, fins que Eusebi de Puig, amb altres benemèrits patricis, esperonats per la labor que portaven a terme els seus veïns de l'altra banda de la frontera, varen decidir emparar-se en el Decret en qüestió per a crear una potent entitat. Així és com va sorgir la Cambra Agrícola Oficial de Figueres. Es fa difícil avui fer-se càrrec de l'esforç que significava en aquella època (any 1900) la construcció d'un edifici tan esplèndid com el que serveix d'estatge a l'entitat i la mobilització dels agricultors de la comarca junyint-los a una organització i a unes tasques de cooperació que en el seu temps produïren molts beneficis, de la mateixa manera que anys a venir havien de produir-los els Sindicats Agrícoles. La Cambra empordanesa marca una fita esplendorosa en el progrés cultural i agrari de la comarca; però a més Catalunya li és deutora d'haver estat espill i estímul per als agricultors d'altres indrets de la nostra terra; en altres comarques es crearen associacions seguint el mateix patró de la de Figueres, que així mateix portaven el redreçament de l'esperit agrari i que foren bon planter d'homes útils a la Pàtria.⁸

Entre aquestes associacions sobre les quals va tenir una influència directa podem destacar la Cambra Agrícola del Vallès, fundada uns quants mesos després que una comissió de propietaris es desplaçés a Figueres per «anar á estudiar sobre el terreno el modo de funcionar d'una associació tal com l'havíam sommiada».⁹ Dos trets els van causar una forta impressió. En primer lloc, la implantació que en poc temps havia assolit la CAE i el seu caràcter interclassista: «ens posaren de manifest sos estatuts y llistas dels associats en los que hi figuran actualment mes de dos mil noms, barrejats entre el rich propietari, el menestral y el masover»; en segon lloc, el dinamisme de la seva acció cooperativa: el subministrament als socis d'«adops per las

5. *Reglamentos General i Especiales de las Delegaciones, Subdelegaciones y Sucursales*. Figueres: Imprenta Tarjetería de J. Serra, 1901. Aquests reglaments, algunes memòries i fulls de propaganda que foren editats per la CAE i la col·lecció més completa del *Boletín Oficial de la Cámara Agrícola del Ampurdán* (BCAA), es poden consultar a la Biblioteca Pública Fages de Climent de Figueres.

6. Segons el butlletí de la CAE, l'any 1903 era «sin duda la [cámara agrícola] más numerosa de España» (BCAA, 1.12.1903).

7. D'aquesta visita es destacava que «reviste importancia capital, no sólo para nosotros, sí que también para toda la agricultura patria, pues resulta un hecho nuevo en los fastos de nuestra administración el que un funcionario de tan alta categoría como un Director General de Agricultura, abandone el elevado puesto que ocupa para visitar una comarca, para recorrer los campos, para hablar con los campesinos, para examinar sobre el terreno las necesidades de un país, y para alentar en su camino á una Cámara Agrícola» (BCAA, 15.12.1900).

8. *Calendari del Pagès per a 1934*, p. 48.

9. *La Veu del Vallès*, 13.10.1901.

terras, sulfats, sofres, llevors y tot lo que el pagés ha de comprar al revenedor, á preus baratos y completament garantit en sa pureza y bondat [..., i també] prestams en metalich á modich interés». ¹⁰ Naturalment, ambdues característiques estaven íntimament relacionades, perquè els serveis cooperatius atreïen els pagesos i facilitaven la unió «entre el rich propietari, el menestral y el masover [...] y ja sabeu que la unió fa la forsa». ¹¹

Per a aquests propietaris, el que tenia d'atractiu aquest model associatiu era, doncs, la unió conjunta de propietaris i pagesos, en uns moments en què la crisi havia distanciat els dos grups socials i havia accentuat els seus conflictes. L'associacionisme interclassista era l'oportunitat per reforçar la cohesió social basada en la identitat col·lectiva de la «classe agrícola» i perquè els propietaris recuperessin el paper de classe dirigent, i lideressin la modernització tècnica de l'agricultura i la mobilització social en defensa dels «interessos agraris», dels quals pretenien convertir-se en els intèrprets exclusius. Però aquestes associacions només tenien l'adhesió dels pagesos si els serveis cooperatius milloraven realment les condicions de producció de les seves explotacions, i això era difícil quan els dirigents eren uns propietaris rendistes amb un contacte molt indirecte amb l'activitat agrícola. A mig camí del cooperativisme i de la mobilització social, el model associatiu de les cambres agrícoles va ser el resultat d'aquestes inquietuds i contradiccions, com veurem a continuació examinant la trajectòria de la Cambra Agrícola de l'Empordà.

iUnimnos, donchs, tota la classe!

Que es fundés a Figueres una de les cambres agrícoles més potents i ben organitzades d'Espanya no era cap casualitat. Els seus precedents es remuntaven a mitjan segle XIX: l'any 1845, els principals contribuents de la comarca havien fundat la Societat d'Agricultura de l'Empordà, una de les primeres associacions agràries que es fundà a Espanya, anterior fins i tot a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI), creat el 1851. ¹² El seu fundador, l'hisendat Narcís Fages de Romà, també fou el director de la primera revista de caràcter agrari, *El Bien del País* (1845-1849), que després es convertí en *La Granja* (1850-1855), ambdues publicacions editades a Figueres. En crear-se les juntes provincials d'agricultura, l'any 1848, Fages de Romà fou nomenat vocal de la de Girona i un any després, ja com a comissari regi d'agricultura de la província, hi presentà una memòria en la qual proposava «la organización de asociaciones agrícolas, la unión de los propietarios y cultivadores mas distinguidos de cada comarca al objeto de instruirse mutuamente acerca los medios de fomentar la economía rural, satisfaciendo las necesidades de la comarca y acudiendo a las indicaciones de localidad, de prestarse mútuo apoyo, y de hacer desaparecer las desventajas del aislamiento». ¹³ Poc temps després, el mateix Fages de Romà es mostrava sorprès del suport que havia trobat la seva idea:

10. *A los Agricultores del Vallés*, Granollers, 5.1901. Citat a Planas (1991: 219).

11. *Ibidem*.

12. Congost (1990: 238 i ss.). Sobre aquest grup d'hisendats, vegeu també Garrabou (1985). Sobre l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Caminal (1989) i Planas (2008).

13. *Memoria acerca de los medios de más fácil y oportuna aplicación para promover los adelantamientos de nuestra economía rural* (1849). La citació es troba a *La Granja* (1.1850), òrgan de les Juntes provincials d'agricultura de Girona i Barcelona.

Dos meses no han pasado aun desde entonces, y ya ve la luz pública la presente Revista, y ya la provincia, que no contaba mas que con una sociedad de agricultura fundada en uno de sus confines, va á ver enlazadas casi todas sus comarcas con asociaciones de esta clase creadas á un mismo objeto y ansiosas de conseguir un mismo fin.¹⁴

En efecte, en els primers mesos de l'any 1850 es crearen, a semblança de la Societat d'Agricultura de l'Empordà, les societats de Girona, d'Olot, de Santa Coloma de Farners i de Torroella de Montgrí, aquesta última constituïda oficialment el 26 de maig amb la denominació de Societat del Baix Ter. Totes s'havien creat des de la Junta Provincial d'Agricultura, segons la proposta de Fages de Romà (el qual preparà fins i tot el model de reglament que haurien d'establir) i totes tenien en comú el fet d'ésser associacions d'àmbit comarcal, que agrupaven inicialment una setantena de propietaris, i que tenien per lema el «respecte a la propietat, pau i ordre»,¹⁵ és a dir la defensa de l'ordre establert.

La Subdelegació de l'IACSI a Figueres fou fundada l'any 1859 a partir de l'experiència de la Societat d'Agricultura de l'Empordà, que aleshores ja havia deixat de tenir activitat, i va ser presidida pel mateix Fages de Romà fins al dia de la seva mort. L'any 1863 encara estava ben activa, atès que l'IACSI celebrà una de les seves «reunions agrícoles» a Figueres; però quatre anys més tard alguns propietaris de la comarca, entre els quals hi havia el mateix Narcís Fages, van formular un nou projecte d'associació agrícola que havia d'inaugurar «una nueva era de regeneración á la agricultura de esta comarca».¹⁶ Tot i que no hi ha notícia d'aquesta nova associació, l'existència d'aquest projecte indica que la Subdelegació de l'IACSI a Figueres ja tenia aleshores poca activitat; va desaparèixer definitivament amb la mort del fundador, l'any 1884.

Uns quants anys més tard, el seu fill, Carles Fages de Perramon, la reconstituï amb la voluntat de vincular-hi la petita pagesia i que «lo pagés que's dedica al seu art y no vol ser rutinari pugui concurrer lo dia de mercat a la Subdelegació á demanar parer en sas dificultats».¹⁷ El seu pare ja havia insistit en la importància de posar en contacte ambdós grups socials,¹⁸ però sense èxit. Aquestes associacions només aconseguiren aglutinar alguns cercles de propietaris rurals, preocupats per protegir els seus interessos fonamentals (la propietat i la producció agrària) i estimular la seva sociabilitat de classe amb les recurrents «converses agrícoles». A l'inici dels anys 1890, la Subdelegació de l'IACSI disposava d'un local amb cafè, sala de lectura, secretaria i un saló d'actes amb capacitat per a tres-cents persones:

14. *La Granja*, 1.1850.

15. *La Granja*, 7.1850.

16. *Rev. IACSI*, 2.1867. Segons explicava el propietari de Perelada Josep Vergés Almar, la voluntat de millorar la il·lustració dels propietaris i també les seves rendes «ha movido a los señores Fages, Bruses y a mí, a formular un proyecto de asociación para explotar heredades en el Ampurdán [...]». A dicho proyecto se han unido algunos propietarios y cultivadores y tan luego como estén terminados los trabajos que á él concierne, no me cabe duda de que una poderosa asociación inaugurará una nueva era de regeneración á la agricultura de esta comarca».

17. *La Pagesia*, 20.6.1891.

18. En referència a les associacions agràries creades a mitjan segle XIX, deia Fages de Romà: «acudan á ellas los cultivadores ofreciéndoles el tesoro de su experiencia para conseguir en cambio aquel trato y buena educación que resulta del roce con personas mas elevadas [...] inscribanse tambien los propietarios y los grandes hacendados, seguros de encontrar aquella instrucción práctica que les es indispensable para ejercer con provecho la inspección del cultivo de sus haciendas, haciéndolas mas productivas [...] para aumentar en fin su prestigio y hacerse entre los habitadores del campo una clientela que los indemnize con usura de los que las nuevas ideas les hayan hecho perder en consideración y privilegios» (*La Granja*, 1.1850).

Lo pacto es acudir, com mes millor, los dias de mercat á dit local després de dinar, y allí, tot prenent café, ó acabat de pendrel, si la importancia del assumpto ho requereix trasladantnos al pis, tenir las conversas agrícolas, tan útiles a tots com agradables, y que han vingut á donar forma al acte necessari de comunicarse uns als altres las impresiones, las necessitats, los desitjos, los experiments, etzétera, sens acudir á la forma solemne de Conferencia y molt menos á la calamitosa de discussions al estil parlamentari. En los dias que no serán de mercat, si se reuneixen allí una ó dos dotsenas de socios, tant millor: sempre hi estarán ab més profit [que] en cafés ahont se politiqueji; o se fasse tal volta cosa pitjor.¹⁹

Mig any més tard, el mateix Carles Fages explicava que la Subdelegació continuava «la buena marcha iniciada pocos meses atrás [...], restaurada completamente con las nuevas fuerzas allegadas y en posesión de cómodo local donde sus individuos se reúnen». Tot i això, ell mateix es queixava de «los propietarios de este país que aún permanecen retraídos» i que no participaven en les «converses agrícolas».²⁰ Si la Subdelegació de l'IACSI no aconseguia interessar als propietaris, havia de ser molt més difícil tenir l'adhesió de la pagesia, sobretot si la seva principal activitat es reduïa a les «converses agrícolas». En realitat, per molt que manifestessin l'interès per vincular-hi els pagesos, fins al final del segle XIX aquestes associacions van quedar circumscrites a uns petits cercles de propietaris il·lustrats.

Les cambres agrícoles van ser un primer intent de trencar aquest aïllament dels propietaris. La CAE va ser la iniciativa d'un petit grup de propietaris que l'any 1899 es trobaven «desperdigados [...] sin tener una asociación en que cambiar impresiones, ni una revista técnica de agricultura»,²¹ que van decidir promoure «un organismo que procurara la regeneración y progreso de la agricultura de esta comarca; que fuera el portavoz de sus aspiraciones y el defensor de sus intereses; que trabajara para sacudir esa apatía y egoísmo individual, que es causa principal del atraso de la agricultura ampurdanesa con relación al extranjero e incluso al de otras regiones españolas».²² La comissió organitzadora estava composta per Eusebi de Puig, Romuald d'Alfaras, Miquel Coll, Carles Bosch, Raimund de Falgàs, Lluís de Pagès, Carles Cusi, Leopold de Batlle i Lluís Maria Jordi, gairebé tots ells membres de famílies d'hisendats empordanesos ben significats.

La CAE va voler adoptar des d'un inici una orientació interclassista. En la campanya de propaganda, els seus dirigents ja van insistir en la necessitat d'unir tota la «classe agrícola», vinculant-hi propietaris i pagesos:

en la Cambra hi te cabuda siga qui vulgui, desde'l petit al mes grant, desde'l mes rich al mes pobre, sense altre titul que'l de treballador, honrat y agricultor. La regió conta ab individuos de valía per sa posició social, ó per son talent ó las dos cosas juntas; aixó fa que convé unir aquets elements que avuy vihen separats del obrer agrícola, al objecte de que no's gastin las forsas aisladament, en cual cas no son aprofitadas per ningú [...]. ¡Unimnos, donchs, tota la classe! Procurém relacionar lo vapor que tot ho omplena ab los bous de la llaurada,

19. *La Pagesia*, 20.6.1891.

20. *Rev. IACSI*, 12.11.1891.

21. *La Cámara Agrícola. Hoja de propaganda*, Figueres 6.1.1900.

22. *Bodas de Plata de la Cámara Agrícola Oficial del Ampurdán*. Figueres: Imp. E. Casellas, 1925, p. 4. Segons aquesta font, la iniciativa va sorgir de Lluís de Pagès i de Puig; altres fonts atribueixen la iniciativa de la fundació de la CAE a Lluís M. Jordi, a causa d'una «notable Exposición Internacional de Agricultura, Ganadería é Industrias anexas que realizó Figueras» (*El Figuerense*, 2.5.1908).

la ciencia ab l'art agrícola, lo treball ab lo capital, lo rich ab lo pobre, sense may perdre de vista, per aixó, el respecte mútuo dels uns als altres.²³

La integració de la petita pagesia era essencial tant per al millorament tècnic i productiu (atès que eren els pagesos els qui havien d'introduir aquestes millores), com també per evitar la conflictivitat social. Aquest objectiu era ben present en el discurs que el secretari general de la CAE va adreçar als propietaris en la primera assemblea de l'entitat:

A la clase pudiente agrícola debo hacerle presente en estos momentos que, así como el barro que levantan las llantas de los coches al conducir á sus dueños, después de disipar en orgías lo que moralmente no es suyo, al salpicar la blusa del obrero es mancha que engendra el odio, el rencor y la guerra á muerte del de abajo al de arriba, así también si se deja abandonado al obrero agrícola á las rudas faenas del campo, mal alimentado y peor vestido y sin una mano cariñosa que le dispense protección, es lo mismo que fomentar la semilla del socialismo en el campo. ¿Queréis evitar los efectos desastrosos de esta plaga? Pues trabajad en pro de las asociaciones agrícolas y de sus bancos.²⁴

El reglament general certificava aquesta orientació, fent constar que «para ser socio se requiere ser español, propietario de fincas rústicas, parcero ú obrero agrícola, ó persona de saber reconocido en cualquier ramo de la agricultura» (art. 3).²⁵ Però, al mateix temps, assegurava el control de l'entitat als propietaris que n'havien estat els promotors. La CAE estava composta de socis fundadors, de número, corresponsals, honoraris i de mèrit. La relació de socis fundadors es formà amb als signants del full de propaganda del 28 de desembre de 1899 i els inscrits posteriorment a la llista fins a la constitució de la CAE. En la primera reunió de la junta directiva, que va tenir lloc el 25 de gener de l'any 1900, es va donar per tancada la llista de socis fundadors amb el nombre de noranta-nou. El nombre de socis de número era il·limitat i per a les altres categories el reglament deixava la normativa a criteri de la junta. Tant els socis fundadors com els de número pagaven una quota anual de 5 ptes. (les altres categories podien estar exemptes de pagament) i tenien veu i vot (però no secret) en les assemblees, però el Reial Decret de cambres agrícoles establí que només eren elegibles els socis que figuraven en la meitat superior del registre general de l'entitat (art. 3, base 3a) i en aquest registre hi figuraven els socis fundadors i, a continuació, els de número. D'aquesta manera, els promotors de la CAE s'asseguraven que la direcció estaria en mans en tot moment dels grans propietaris rurals de l'Empordà, com així va succeir, perquè els càrrecs de la junta directiva es tendien a reelegir successivament i només una petita part dels socis (aproximadament un 10%) exercien el seu dret de vot. La majoria dels càrrecs directius eren ocupats per grans propietaris resi-

23. «Als pagesos», *La Cámara Agrícola. Hoja de Propaganda*, Figueres 6.1.1900.

24. CAE, *Memoria redactada por Luis M. Jordi Alvarez y leída y aprobada en la Asamblea general celebrada el día 3 de Enero de 1901*. Figueres: Imprenta de Mariano Alegret, 1901.

25. Tanmateix, la primera redacció del reglament no era tan explícita en referència als treballadors agrícoles: «Para ser socio se requiere ser español, propietario, agricultor ó persona de saber reconocido [...]» (Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners, Fons Aragó, caixa 14). Per a tots aquells que no complien les condicions de l'article 3, en el reglament del 1901 s'afegí la categoria de soci protector. Aquests socis constarien en un registre especial, no tindrien veu ni vot en les reunions generals amb caràcter oficial, no podrien elegir ni ser elegits per càrrecs de la junta directiva, ni tampoc sol·licitar préstecs a la CAE (art. 99).

dents a Figueres, molts d'ells socis de l'IACSI, l'associació que des de mitjan segle XIX agrupava els grans propietaris agraris catalans. En la primera junta, n'eren membres: Carles Bosch, Leopold Batlle, Josep M. Plaja, Manuel Laporta, Vicenç Bruses, Raimund de Falgàs, Jaume Gorgot, Josep Rodeja, Lluís M. Jordi i Eusebi de Puig.²⁶

Aquest últim, era soci de l'IACSI des del 1880, formà part de la seva junta directiva des del 1909 i n'ocupà la presidència del 1911 al 1914. Amb anterioritat, l'any 1905, havia estat elegit president de la Federació Agrícola Catalano-Balear, l'organització impulsada per l'IACSI per vertebrar l'associacionisme agrari a Catalunya i a les Illes Balears i, com a tal, va presidir el congrés agrícola celebrat a Olot al juny del 1906.²⁷ Des del 1907 i durant molts anys també va presidir el Consell Provincial de Foment de Girona, la Cambra Agrícola Provincial de Girona i va ser membre del Consell Superior de Foment. Quan l'any 1911 es creà la Unió de Vinyaters de Catalunya, fou elegit president del consell comarcal de l'Empordà. Va ocupar tots aquests càrrecs al mateix temps que la presidència de la CAE, càrrec que va exercir des del moment de la fundació (1900) fins a la seva mort (1933). Era propietari d'un extens patrimoni rústic a l'Alt Empordà, però residia la major part del temps a Barcelona i sovint feia estades a la comarca empordanesa.

Una «poderosa» associació d'àmbit provincial

El primer manifest de la CAE, signat a Figueres el 28 de desembre de 1899, estava adreçat als agricultors de la comarca, però la crisi econòmica del sector agrari i la inexistència d'associacions agràries a moltes localitats gironines va fer que la campanya de propaganda caigués en terreny adobat també a les comarques veïnes. Poblacions tan allunyades de Figueres com Hostalric van sentir-se ràpidament identificades amb el discurs dels seus dirigents:

A pesar de la distancia que separa aquella comarca de la nuestra, poderosas corrientes de simpatía median entre ellas é idénticos son sus fines y sus aspiraciones. Apenas iniciada la Cámara Agrícola del Ampurdán, eran ya muchos los agricultores de aquella región que nos habían prestado sus concurso, y ella constituye hoy uno de sus más valiosos elementos.²⁸

La sucursal de la CAE a Hostalric fou inaugurada el 14 d'agost de 1900, presidida per Francesc Vendrell, «distinguido agricultor de aquella comarca, alcalde de San Feliu de Buxalleu, Cabo del Somatén del pueblo de Grions, etc., etc.»²⁹, i amb Joan Soler de Vidal, alcalde d'Hostalric, com a secretari. En el cas de Palafrugell, la sucursal es constituí el 8 de juny de 1902, amb

26. Constituïren la primera junta directiva de la CAE (1900): Eusebi de Puig (president), Carles Bosch (vicepresident), Joan Torres (comptador), Carles Cusí (tresorer), Romuald d'Alfaras (pres. Secció 1a), Leopold Batlle (pres. Secció 2a), Miquel Coll (pres. Secció 3a), Josep Gras (secr. Secció 1a), Antoni Papell (secr. Secció 2a), Josep M. Plaja (secr. Secció 3a), Lluís de Pagès (vocal 1), Manuel Laporta (vocal 2), Vicenç Bruses (vocal 3), Raimund de Falgàs (vocal 4), Jaume Gorgot (vocal 5), Josep Rodeja (vocal 6) i Lluís M. Jordi (secretari general).

27. Sobre la Federació Agrícola Catalano-Balear, Planas (2006: 107-156).

28. BCAA, 1.10.1900.

29. BCAA, 1.5.1901.

Lluís Pons com a president i Marià de Linares com a secretari.³⁰ Es van celebrar actes de propaganda «en casi todas las poblaciones de alguna importancia de la provincia»,³¹ però l'acte més important a l'hora d'estendre la influència de la CAE fou la inauguració de la delegació de Girona, que va tenir lloc el 16 d'abril de 1900 al Centre Moral d'aquesta ciutat. Va comptar amb la presència del governador civil de la província i, segons la crònica, fou un acte molt concorregut, «viéndose allí representadas todas las clases sociales agrícolas, desde el modesto labrador hasta el acaudalado terrateniente».³² Els principals dirigents van insistir en «la conveniencia de que todos los agricultores de esta provincia, prescindiendo de antagonismos y rivalidades, se agrupen en una sola entidad que tenga fuerza bastante para suplir su deficiencia y defender sus intereses» i es van mostrar satisfets perquè «marchaban á un mismo fin propietarios de comarcas muy separadas, que ni de nombre se conocían».³³

Amb aquest objectiu s'havia creat la Lliga Agrícola de Productors de la província de Girona l'any 1894, però fou una associació molt efímera.³⁴ Aquest era també l'objectiu dels fundadors de la CAE, «los cuales al fundarla no se propusieron la creación de un centro agrícola circunscrito á esta comarca, sino de una poderosa asociación que, abarcando todas las fuerzas agrícolas de la Provincia, pudiese regenerar nuestra agricultura y servir de fuerte salvaguardia á sus legítimos intereses».³⁵ Naturalment, per aconseguir aquesta representativitat, la creació d'una delegació de la CAE a la capital de la província era fonamental.

Per acord de la junta general de 28 de juny de 1900, s'incorporà en el reglament general de la CAE un article adicional (art. 97) que facultava la junta directiva de la CAE per «crear en la Capital de la provincia una Delegación, Subdelegaciones en las cabezas de partido y Sucursales en aquellos pueblos que tuvieren mercado fijo, siempre que, en los dos últimos casos, lo solicitaren cincuenta socios de la Cámara pertenecientes a la región donde desearan establecerla».³⁶ Aquest mateix dia es redactaren els reglaments especials per a les subdelegacions i les sucursals. Es tractava de regular el funcionament autònom d'aquests centres, que tindrien unes juntes de govern amb un president, un tesorero, dos vocals i un secretari,³⁷ i que podrien retenir una cinquena part de les quotes dels socis inscrits per a les despeses especials, com ara el local, el

30. BCAA, 15.4.1902.

31. *Bodas de Plata...* Sabem que es van celebrar actes de propaganda de la CAE a la Bisbal (?4.1900, 6.2.1902), Santa Coloma de Farners (?4.1900), Girona (16.4.1900), Hostalric (14.8.1900), Cabanes (1.9.1900), l'Escala (9.9.1900 i 9.3.1902), Llançà (15.9.1900), Port de la Selva (16.9.1900), Torroella de Montgrí (10.3.1902), Pals (11.3.1902), Banyoles (30.4.1902), Palafrugell (8.6.1902, 25.10.1904), Olot (7.8.1902), Agullana (6.4.1903), Besalú (13.4.1903), Cervià (5.7.1903), Rupià (22.11.1903), Calonge (29.11.1903) i Verges (12.3.1904). En aquest últim acte els dirigents de la CAE insistiren en «la conveniencia de que todos los agricultores de Gerona se agrupen alrededor de la bandera sostenida por la Cámara Agrícola del Ampurdán» (BCAA, 1.4.1904).

32. BCAA, 1.5.1900.

33. *Ibidem*.

34. Planas (2004).

35. BCAA, 1.4.1900.

36. El manuscrit del primer *Reglamento de la Cámara Agrícola del Ampurdán* (Figueres, 2.1.1900) es conserva a l'Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners (AHCSF), Fons Aragó, caixa 14. La junta directiva de la CAE va proposar algunes modificacions al reglament, que foren aprovades per l'assemblea general del 25.6.1901 i posteriorment editats: *Reglamentos General y especiales de las Delegaciones, Subdelegaciones y Sucursales*. Figueres: Imprenta-Tarjeteria de J. Serra, 1901.

37. En el cas de la delegació de Girona i de les subdelegacions, la junta era elegida directament pels socis inscrits als centres, però en el cas de les sucursals, la junta era elegida per la junta directiva central de la CAE (art. 2). La duració dels càrrecs sempre era de tres anys. (Una còpia manuscrita del reglament especial per a les subdelegacions es conserva en el fons Aragó de l'AHCSF.)

conserge, etc. Els presidents (i també el secretari en el cas de la delegació de Girona) eren vocals nats de la junta directiva central de la CAE i els altres membres eren vocals consultius. A més de la delegació de Girona, es fundà una subdelegació a Santa Coloma de Farners i tres sucursals (a Hostalric, Llagostera i Palafrugell), que van tenir força activitat durant els primers anys.

La sucursal de Palafrugell organitzava conferències o converses agrícoles mensuals a Palafrugell i altres localitats de la comarca, tenia un registre d'ofertes i demandes (que incloïa béns immobles), un mostrari de productes agrícoles en el local social i un petit camp d'experiències per assajar adobs químics per al conreu del blat i la producció de patates. Subministrava regularment als socis adobs químics, productes anticriptogàmics i patates, i va establir un dipòsit per organitzar-ne la compravenda. N'efectuava assaigs en diferents conreus, fet que portava als seus dirigents a declarar que «gracias a los continuados esfuerzos de esta Junta va generalizándose el empleo de los abonos químicos».³⁸ També tenia a disposició dels socis una arada Brabant, un extirpador i un polvoritzador, entre altres instruments, que s'arrendaven a un preu mòdic. L'any 1904 la sucursal va promoure un sindicat de productors d'arròs «al objeto que dicho cultivo se hiciera en las debidas condiciones exigidas por la ciencia y la legislación, evitando que pudiera ocasionar perjuicios á la salud pública del país».³⁹ La junta de la sucursal de Palafrugell també va ocupar-se d'impulsar la canalització del riu Daró, un vell projecte que durant molts anys va defensar el propietari de Sant Feliu de Guíxols Ramon Puig, mort l'any 1903. Per tal de portar a terme aquest projecte, la sucursal va emprendre múltiples gestions prop de diputats i senadors, així com de dirigents agraristes espanyols, com ara els comtes de Torres Cabrera i de San Bernardo, i va organitzar reunions als pobles afectats, com ara Pals, Palau-sator i Peratallada.⁴⁰

La sucursal de Llagostera també va ser molt activa en els primers anys. Organitzava conferències de divulgació agronòmica i subministrava als socis adobs químics i patates. Un dels èxits més destacables fou la celebració d'un mercat setmanal a la vila, que aviat es convertí en un dels més importants de la província. L'any 1903 celebraren el segon aniversari de la fundació del mercat setmanal amb la inauguració d'un local de nova construcció com a seu de la sucursal i organitzaren un concurs de bestiar. L'any següent la sucursal va llogar un camp per dedicar-lo a l'experimentació de diferents classes de patates i d'adobs químics, amb la idea de convertir-lo posteriorment amb un camp d'experiències de tota classe de conreus. Aquest mateix any 1904, la sucursal va convocar una gran reunió de propietaris surers per tal d'estudiar la crisi del sector, que va tenir lloc al Centre Moral de Girona el 5 de novembre. Van intervenir-hi el propietari Josep Noguera (en representació del president de la sucursal de Llagostera), el secretari de la sucursal de Palafrugell Marià de Linares, i el diputat provincial i dirigent de la CAE Leopold Batlle de Pagès, i es va acordar l'associació dels propietaris surers, tot aprofitant l'organització que tenia establerta la CAE: des de les sucursals es constituïrien seccions o juntes, que s'articularien en una junta central. Però, enmig de la crisi surera, es produïren

38. BCAA, 15.1.1904.

39. BCAA, 1.12.1904.

40. BCAA, 15.2.1903. Sobre aquest projecte, vegeu també els quatre articles que va publicar Manuel Gispert sota el títol «Aprovechamiento, rectificación y encauce del río Daró en su cuenca del Bajo Ampurdán» a la *Revista del Sindicat Agrícola de la Bisbal y sa comarca*, 1910-1911. La canalització definitiva del riu Daró no es va portar a terme fins a la dècada de 1960.

dissensions de caràcter polític local i entre la junta i els associats que l'abocaren definitivament a la dissolució.⁴¹ Aleshores ja s'estava gestant la creació d'una nova Unió de Propietaris Surers Catalans, domiciliada a Girona, que agruparia els propietaris de suredes de les províncies de Girona i Barcelona per defensar i fomentar la producció surera.⁴²

De la puixança i el dinamisme de la CAE durant els primers anys n'és testimoni la celebració a Figueres, el 4, 5 i 6 de maig de 1901, del IV Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear, en el qual Teodor Creus presentà la proposta de Llei sobre sindicats agrícoles, que després de moltes vicissituds s'acabà promulgant al gener del 1906. Al maig del 1903 la CAE organitzà un concurs-exposició general d'agricultura i ramaderia; l'any següent, una assemblea agrícola que comptà amb representants l'IACSI, la Federació Agrícola Catalano-Balear, el Sindicat Agrícola dels Pirineus Orientals, la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Palamós, el Sindicat Agrícola d'Olot, la Subdelegació de l'IACSI a Figueres, la Societat Econòmica d'Amics del País de l'Empordà, i amb l'adhesió del Centre Agrícola del Penedès, la Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú i el Centre Agrícola de Cervera; l'any 1905, un certamen agrícola amb premis importants, un dels quals aportat pel Rei d'Espanya.⁴³ Un any abans, el rei Alfons XIII havia visitat la CAE en un ràpid viatge que va fer a l'Empordà, en el qual, «exceptuando el castillo de S. Fernando, el único edificio que el Rey visitó fue esta Cámara».⁴⁴ El 1906 la CAE organitzà una altra exposició agrícola i industrial, que va comptar amb un bon nombre d'expositors de França (de París, Lió, Tolosa, Bordeus i de gairebé tot el departament dels Pirineus Orientals).

Però, en els anys següents, la CAE va perdre dinamisme. Es produí, en primer lloc, la crisi de les subdelegacions i sucursals. L'any 1907 la Subdelegació de Santa Coloma de Farners va deixar de funcionar, davant de «la indiferencia con que se secundaban al Presidente señor [Josep M.] Aragón y a otros vocales de su Junta Directiva los socios que la formaban».⁴⁵ Aleshores, la sucursal d'Hostalric continuava funcionant, però la de Llagostera, tot i que encara tenia un important nombre de socis, havia entrat en crisi per problemes amb el local i per diferències entre els seus dirigents, i la de Palafrugell havia provocat tals dissensions amb la junta directiva de la CAE, que aquesta es disposava a demandar-la judicialment.⁴⁶ L'any 1908 el nombre de socis de la CAE ja només se situava per sobre del miler (1.293) «repartidos entre Figueras y pueblos de su partido y comarca»,⁴⁷ i, com hem vist, al començament de la dècada de 1920 s'havia reduït a la meitat (535).⁴⁸ Tanmateix, va continuar la seva activitat durant els anys trenta, malgrat la mort dels seus màxims protagonistes, com ara Lluís M. Jordi i Àlvarez (1866-1929), que fou el primer secretari general de la CAE (1900-1907) i després vicepresident fins al dia de la seva mort; Eusebi de Puig, que n'havia estat el president des de la seva fundació l'any 1900 fins a la seva mort l'any 1933, i Carles Jordà, que el succeí en el càrrec fins a la seva mort l'any 1935.

41. BCAA, 1.4.1911.

42. Sobre els problemes de la producció surera al començament del segle xx i el debat aranzelari que portà associada, vegeu Sala (1998) i Zapata (1992).

43. BCAA, 1.6.1904.

44. BCAA, 15.4.1904.

45. *Memoria del Secretario en la Junta General del 16 de Enero de 1908* (BCAA, 15.2.1908).

46. BCAA, 9.7.1907.

47. *El Figuerense*, Any I, núm. 21, 2.5.1908. L'any 1910 el nombre de socis s'havia reduït a 1.023 (BCAA, 15.12.1910).

48. Muñiz (1924: 44).

L'activitat cooperativa i de divulgació agronòmica

L'activitat de la CAE s'organitzava a través de tres seccions, cadascuna de les quals tenia un president i un secretari, que formaven part de la junta directiva. La primera secció s'encarregava de la compravenda de sulfats de coure i de ferro, sofres, adobs i llavors de totes classes, del lloguer de maquinària agrícola, dels camps d'experimentació i de la preparació de les anomenades «cartilles evaluatòries», que servien per determinar la base imposable en la confecció dels amillaraments. La segona s'encarregava de la redacció, publicació i tramesa a tots els socis del butlletí, que informava de les activitats de l'entitat i donava ensenyances pràctiques per millorar les tècniques agrícoles; també s'ocupava de la biblioteca i de l'exposició permanent de productes agrícoles elaborada amb les mostres que enviaven els socis de les seves finques, així com de l'organització dels actes públics de la cambra. Finalment, la tercera secció s'ocupava de tot el que es referia a mercats, transports, drets de duana, impostos de consums, regs, drenatges, canalitzacions de rius, etc., i gestionava davant de les administracions les millores agràries per al conjunt de la província; també s'ocupava d'organitzar el servei de préstecs i de la contractació de gèneres mitjançant la cambra.

El desenvolupament tècnic i econòmic de l'agricultura era, per tant, molt present en l'orientació de la cambra, i dins d'aquesta preocupació les funcions cooperatives ocupaven un espai important. Un dels seus dirigents, Romuald d'Alfaras, afirmava que la CAE tenia una funció eminentment pràctica, d'acord amb els canvis que s'havien operat en els mercats agrícoles:

La vida patriarcal de antes no es hoy posible. La expresión de art del pagés ha de ser hoy industria del pagés, y el pagés ha de convertirse en fabricante; y al igual que en la industria hay fábricas de hilados, de tejidos, etc., etc., en la agricultura deben convertirse las fincas rústicas en verdaderas fábricas de cereales, de caldos, de productos lecheros, de primeras materias para la fabricación de azucar, y tantas otras en las diversas producciones agrícolas [...]. De aquí la necesidad de variar el sistema de cultivos y constituirlos bajo la base de la producción más apropiada á la clase de terrenos de que se compone la finca; y al variarlos, como que es necesario saber la composición química de los mismos, como son necesarios capitales para la explotación que se intenta y que muchas veces el agricultor no los tiene á su disposición, ó si los tiene son en productos de la cosecha, de los que sólo puede desprenderse á costa de sus intereses, cediéndolos á precio ruinoso, como que necesita comprar productos, que muchas veces siendo sofisticados, su adquisición, sin que medie en ella persona competente que le asegure su pureza, le resulta un gasto inútil, todo ello hace que la asociación se imponga. De entre las diversas formas, la más práctica, la que mayores garantías ofrece al agricultor es la de Cámara Agrícola.⁴⁹

Durant el primer any de funcionament, la CAE ja va subministrar sofres i sulfats (*«productos garantizados y a precios económicos»*) per valor de 20.641 ptes. Dos anys abans la producció vitícola de la comarca s'havia perdut a causa del míldiu: els viticultors empordanesos havien aplicat sulfat de coure per combatre la plaga, però l'encariment del producte pel tipus de canvi de la pesseta havia estimulat el frau en la seva elaboració i l'aplicació del sulfat de

49. La Cámara Agrícola. Hoja de Propaganda...

coure va tenir molt poc efecte. La compra col·lectiva de sofres, sulfats i adobs químics abaratia aquests productes i donava confiança als agricultors empordanesos per a la seva aplicació, de manera que, segons assegurava Francesc Cambó cap al final del 1900, «l'ús dels abonos químics s'ha estés considerablement al Ampurdá desde que funciona la Cambra y que, aquest any, casi tots els viticultors s'han servit d'ella pera l'adquisició de sulfats».⁵⁰

Tanmateix, la contribució de la CAE a la difusió de l'ús dels adobs inorgànics va ser força limitada. Fins al 1904 la junta directiva no va prendre un acord específic per a l'adquisició de fertilitzants químics per subministrar-los en bones condicions als seus associats, un fet que contrasta amb els propòsits que enunciacien els seus promotors en el moment de la seva fundació. També va ser aquest any quan la CAE va poder disposar d'un camp d'experimentació agrícola per conèixer la composició dels sòls de les explotacions agrícoles i poder d'aplicar-hi els adobs químics més adequats, de manera que els resultats compensessin els seus costos. Des de l'època de la replantació de la vinya a causa de la fil·loxera, hi havia a Figueres un camp d'experimentació vitícola creat per la Diputació de Girona. Segons Leopold Batlle, que era diputat provincial i alhora membre de la junta directiva de la CAE, «los servicios que este campo ha prestado al país son inmensos; pero ahora carece de razón de ser, debiendo todo lo más, quedar reducido a sección de un campo de experiencias agrícolas totales»;⁵¹ per aquesta raó, va presentar un projecte per encarregar la direcció i administració del camp d'experimentació a una junta formada per un diputat provincial i dos membres de la junta directiva de la CAE. El càrrec de perit agrícola i inspector del camp va recaure en un altre membre permanent de la junta directiva de la CAE (Antoni Papell i Camps), de manera que, encara que era sostingut econòmicament per la Diputació provincial, era la CAE qui s'encarregava de la direcció i administració del camp.

El camp d'experimentació agrícola tenia dos objectius: en primer lloc, assajar en els conreus més generalitzats a la comarca l'aplicació d'adobs químics i, en segon lloc, estudiar aquells conreus poc coneguts en el país i assajar la seva adaptació al sòl i al clima de la comarca. També s'experimentava amb productes anticriptogàmics i els resultats dels assaigs eren publicats periòdicament en el butlletí de la CAE. Per tal d'impulsar aquest servei, s'acordà que les anàlisis de terres serien gratuïtes per a tots els socis i les d'altres productes serien a preus mòdics.⁵²

La CAE també disposava d'una nodrida biblioteca (constituïda en bona mesura a partir de l'intercanvi de publicacions amb la seva revista) i organitzava conferències de divulgació agronòmica, en les quals va aconseguir la cooperació de la Direcció General d'Agricultura i de la càtedra agrícola ambulante Pere Grau.⁵³ També va emprendre algunes campanyes per combatre determinades plagues agrícoles o ramaderes, com ara l'epidèmia de glossopeda o la plaga de l'aranyó.

L'any 1906 va començar a funcionar una secció comercial, que havia d'encarregar-se de la venda i el lloguer de maquinària agrícola, la venda de sofres, sulfats, adobs i llavors de totes

50. *La Veu de Catalunya*, 11.12.1900.

51. *BCAA*, 15.2.1904.

52. *BCAA*, 15.5.1905.

53. Sobre la Càtedra Agrícola ambulante Pere Grau, vegeu Planas (1994: 123-130).

classes, els préstecs, la intermediació en la compravenda de productes, les anàlisis i consultes de tot tipus, el magatzem d'articles de venda dels socis al mercat de Figueres i l'exposició permanent de gèneres agrícoles o aparells industrials amb relació al món agrari. Aquesta exposició permanent s'inaugurà el 6 de desembre de 1906 a l'Institut de Segon Ensenyament de Figueres, atès que el local de la CAE era insuficient, i havia de funcionar com un «saló de vendes»: s'hi exposarien tota classe de gèneres (productes químics, llavors seleccionades, flors i arbustos, sulfats de coure i sofres, líquids anticriptogàmics, màquines de totes classes), els socis que no havien liquidat les seves mercaderies al mercat trobarien un local gratuït per emmagatzemar-les i la secció comercial podria actuar d'intermediària entre productors i consumidors, ja que s'encarregaria de les vendes sense cobrar cap comissió, un avantatge que es feia extensiu als industrials que enviessin mostres dels seus productes d'aplicació a l'agricultura. No tenim notícia dels resultats d'aquesta iniciativa, però probablement foren minsos. Altres iniciatives que va emprendre en la intermediació en les operacions comercials van saldar-se amb fracassos rotunds, com ara amb la tramesa de patates, aviram i tocinos a Barcelona, o d'alfals a Perpinyà.⁵⁴

La falta de dades no permet quantificar l'activitat cooperativa que la CAE va portar a terme des de la secció comercial i també per mitjà de les sucursals i dels socis corresponsals escampats per la província, però tots els indicis apunten cap a un desenvolupament molt limitat, en contrast amb els objectius que s'havien marcat. Per exemple, en relació amb l'aplicació dels adobs químics, que constituïen el principal producte que subministrava la CAE, els agricultors empordanesos van seguir donant mostres d'indiferència,⁵⁵ i encara en els anys trenta la utilització dels nous fertilitzants era molt escassa a les comarques gironines,⁵⁶ fet que també s'ha de relacionar amb l'estructura productiva d'aquestes comarques i amb la disponibilitat d'adobs orgànics.⁵⁷

El servei de préstecs tampoc no va tenir l'èxit esperat. Aquest servei va començar a funcionar el mateix any 1900, amb un interès del 4% i amortització en quatre terminis d'un any, i al final d'aquell primer any la CAE havia ofert crèdit per valor de 14.047 ptes. Segons el secretari de l'entitat, per mitjà d'aquests préstecs «muchos han podido desenvolver sus proyectos agrícolas, imposibles de ejecutar en otro caso; y para algunos ¿porqué no decirlo? han sido bálsamo ó lenitivo en su miseria».⁵⁸ Poc després es canviaren les condicions: segons el reglament del 1901, tant en el cas dels préstecs que es feien sobre mercaderies com dels que s'efectuaven amb la garantia de dos socis de solvència reconeguda, el termini era de tres, sis, nou o, com a màxim, dotze mesos i l'interès estipulat era del 5% (art. 71). Al mateix temps, s'establí la creació d'una caixa d'estalvis perquè els socis efectuessin imposicions que donarien un interès anual del 3% i que podrien convertir-se en obligacions per cada cent pessetes (art. 100). Aquestes, que substituirien les accions de cent pessetes que havia emès la junta directiva al març del 1900 per tal de formar el capital social de l'entitat, donarien un interès del 4% (art. 73).

54. *Bodas de plata...*, p. 13-14.

55. BCAA, 1.5.1904; BCAA, 1.9.1904.

56. Pujol (1998: 163-164).

57. Vegeu Garrabou *et al.* (1995) i Saguer & Garrabou (1996).

58. *Memoria redactada por Luis M. Jordi...*

Taula 1
Activitat de la Caixa d'Estalvis de la Cambra Agrícola de l'Empordà, 1904-1905
(en ptes.)

	Imposicions	Reintegracions	Saldo	Crèdit efectuat	Crèdit total acumulat	Efectiu en caixa	Total actiu
Febrer 1904	0	355	2.059	0	1.340	733	2.073
Març	500	0	2.559	400	1.740	833	2.573
Abril	675	125	3.109	500	2.240	883	3.123
Maig	600	36	3.673	0	2.240	1.447	3.687
Juny	150	102	3.721	0	2.240	1.494	3.734
Juliol	100	0	3.821	0	2.240	1.594	3.834
Agost	100	0	3.921	0	2.240	1.694	3.934
Setembre	0	200	3.721	0	2.240	1.494	3.734
Octubre	1.400	0	5.121	1.500	3.740	1.394	5.134
Novembre	1.449	2.055	4.515	0	3.740	788	4.528
Desembre	3.129	2.336	5.308	0	3.740	1.582	5.322
Gener 1905	794	251	5.851	0	3.740	2.240	5.980
Febrer	80	100	5.831	0	3.740	2.220	5.960
Març	386	0	6.217	1.500	5.240	1.114	6.354
Abril	820	60	6.977	0	5.240	1.874	7.114
Maig	45	250	6.772	0	5.240	1.669	6.909
Juny	0	60	6.717	0	5.240	1.609	6.849
Juliol	12	125	6.599	0	5.240	1.496	6.736
Agost	0	506	6.093	0	5.240	990	6.230
Setembre	900	200	6.793	0	5.240	1.690	6.930
Octubre	1.500	0	8.293	500	5.740	2.690	8.430
Novembre	0	800	7.493	0	5.740	1.890	7.630
Desembre	100	0	7.593	0	5.740	1.990	7.730

Font: Elaboració pròpia a partir de BCAA, 1.3.1904-15.1.1906.

Nota: en les dades del febrer del 1904, cal tenir en compte que la caixa d'estalvis havia començat a funcionar dos anys abans.

La Taula 1 ofereix el detall de les operacions de la caixa d'estalvis per als anys 1904-1905, quan ja portava dos anys funcionant. Com es veu, la seva activitat fou molt limitada. El nombre d'imponents no va superar la trentena fins a l'octubre del 1905 i el crèdit es concentrava en

mitja dotzena de pagarés que tardaven a liquidar-se. Al final de l'any 1905, el total de crèdit acumulat no arribava a les sis mil pessetes. Segons un dels membres de la junta directiva, cinc anys després d'entrar en funcionament «todavía hay muchos socios que no saben exista esta Caja y muchos más que desconocen su funcionamiento». ⁵⁹ Tot i que se'n feia poc ús, la falta de capacitat econòmica de l'entitat posà en dificultats el manteniment de l'activitat creditora: l'any 1908, el secretari insistia en la necessitat de controlar la despesa i gestionar el cobrament de crèdits pendents de liquidació per tal de no augmentar el dèficit. ⁶⁰ Com a conseqüència d'aquesta preocupació per controlar la despesa, l'any 1907 l'activitat de la caixa d'estalvis havia disminuït: al final del mes de novembre, el valor de les imposicions se situava en 3.347 pessetes i el crèdit acumulat s'havia reduït fins a 2.500 pessetes en quatre pagarés. Tot i així, per mitjà d'un procurador, s'apressava els deutors a saldar els deutes al més aviat possible; i en anys successius no sembla que l'activitat creditícia assolís un major dinamisme: l'any 1911, un observador declarava que a l'Empordà «se han organizado Cámaras de Comercio y de Agricultura, las cuales hasta la fecha no han creado ni para el industrial ni para el agricultor ningún instrumento de crédito». I encara afegia:

Quizá pecamos de cándidos, haciéndonos la ilusión de creer que si en el Ampurdán hubiese surgido un apóstol del sindicalismo y del crédito agrícolas, explicando con perseverancia sus ventajas en conferencias sucesivas, recorriendo los pueblos de aquella comarca y adoctrinándolos por medio de ejemplos persuasivos, las gentes se habrían convencido y con las asociaciones de socorros mutuos coexistirían varias cajas rurales y varios sindicatos vitícolas-aceiteros y otras especialidades. ⁶¹

Els límits del model associatiu

La debilitat de l'activitat cooperativa és un element característic de la majoria de les cambres agrícoles. ⁶² Té a veure fonamentalment amb el caràcter social dels seus dirigents: tot i que pretenien ser unes associacions interclassistes, aquestes entitats foren promogudes i dirigides per propietaris rendistes, que no practicaven l'activitat agrícola i que, en la majoria dels casos, ni tan sols dirigien les seves explotacions agràries. El coneixement que tenien de les necessitats pràctiques dels agricultors era, per tant, indirecte. Per a ells el cooperativisme era un objectiu secundari de l'associació, orientat a legitimar el seu lideratge en la modernització tècnica agrícola. L'estructura organitzativa de les cambres agrícoles, d'àmbit comarcal o fins i tot provincial (com en el cas de la CAE), responia als objectius de mobilització social i de representació dels interessos agraris davant dels poders públics, i, en canvi, era poc adequada per al funcionament dels serveis cooperatius. Com a resultat, l'acció cooperativa d'aquestes entitats va tenir un funcionament limitat i poc eficient. En aquestes condicions, les cambres no aconseguen l'adhesió dels pagesos i, per tant, tampoc no servien per resoldre el problema social. Les cambres agrícoles van patir aquesta contradicció irresoluble i moltes van tenir una

59. BCAA, 1.6.1906.

60. CAE, *Memoria del Secretario en la Junta General del 16 de Enero de 1908* (BCAA, 15.2.1908).

61. BCAA, 1.1.1911.

62. Planas (2003b).

existència efímera o van entrar aviat en decadència. La CAE no va ser una excepció i els seus propis dirigents se n'adonaren molt aviat:

Hem fundat una associació mol extensa per els fins que s'ha proposat y per la gent que ha cridat y acoblat; li hem ficat una llei ó Reglament; hem elegit una Junta de govern y ens hem quedat tranquilament, passivament, esperant que la associació, y la Junta y el Reglament fessin per si sols, per la única virtut de la seua existència, el miracle de refer la nostra decaiguda y empobrida Agricultura [...]. Tenim, donchs, que'ls agricultors ampurdanesos si bé'ns hem associat, entrant així en l'únich camí pera refer la nostra agricultura, pero an aquest camí ens hi hem encallat, porque per l'egoisme dels uns y la dexadesa del altres, no hem encertat á organisarnos de manera que la nostra Associació tinga la vida feconda y vigorosa que reclaman las necessitats cada día més apremiants del país.⁶³

Aquesta afirmació demostra que entre els mateixos dirigents de la CAE hi havia la consciència que el model associatiu tenia defectes que la privaven d'una acció eficaç i d'una participació més activa dels socis. Es plantejaren la necessitat de donar-li un sentit més pràctic (modernització de les tècniques del conreu i de l'elaboració dels productes, crèdit agrícola), crear seccions segons l'especialització productiva i «promourer á cada poble ó agrupació dels pobles vehins y de interessos y necessitats comunas, la constitució d'Associacions ó gremis d'Agricultors, els quals haurían de tenir per principal fí estudiar sobre'l terror las necessitats de cada poble, instant y promoguent, per medi de l'Associació comarcal, las midas y resolucions convenientes».⁶⁴ Per al subministrament de matèries agrícoles, crèdit i altres serveis pràctics per als agricultors, eren més funcionals les entitats d'àmbit més reduït. La majoria de sindicats agrícoles que van començar-se a difondre a partir de la promulgació de la Llei de 28 de gener de 1906 responien a aquest model. A mesura que a les terres gironines s'anaven creant aquestes associacions cooperatives d'àmbit més local, la CAE va perdre influència i va reduir el nombre de socis. La mateixa campanya a favor de l'associacionisme agrari desplegada pels seus dirigents segurament hi va influir:

Quando se fundó la Cámara no existia en la provincia agrupación alguna agrícola. La Junta creó inmediatamente una Delegación en Gerona y Sucursales en Santa Coloma de Farnés, Hostalrich, Llagostera y Palafrugell, dando en casi todas las poblaciones de alguna importancia de la provincia, conferencias públicas para que los agricultores comprendiesen las ventajas de asociarse. Tales conferencias y la creación de Sucursales, si bien eran beneficiosas para la clase agrícola, tenían que ser perjudiciales con el tiempo, económicamente hablando, a la Cámara, pues a mayor número de asociaciones, mayor merma de socios para ella. A pesar de así comprenderlo, porfió en la propaganda al objeto de que saliera beneficiado el país, aún que mermara la importancia material de la Cámara. De la semilla aquella, pueden verse los frutos hoy, ya que casi no queda pueblo que no tenga su Sindicato agrícola.⁶⁵

63. BCAA, 1.5.1905.

64. BCAA, 1.6.1905.

65. *Bodas de Plata...*, pàg. 12.

L'any 1907, davant de la proliferació de sindicats que s'estava produint a les comarques de l'Empordà i de la Selva, la CAE va intentar recuperar la iniciativa i proposà la creació d'una federació de sindicats agrícoles de tota la província de Girona, «en la convicción de que unidos todos habrá más fuerza». ⁶⁶ Va reunir a Figueres els delegats de diferents sindicats de la província i un dels seus dirigents, Lluís M. Jordi, s'encarregà de redactar un reglament que havia de ser aprovat per les entitats federades, entre les quals hi havia la mateixa CAE, que, juntament amb les seves sucursals, s'acollí a la Llei de Sindicats del 1906. ⁶⁷ Havien previst fins i tot la creació d'una publicació periòdica que fos la portaveu de totes les entitats federades. Però van haver de desistir del projecte, perquè «pocos fueron los sindicatos que contestaron al desinteresado y leal llamamiento de la Cámara». ⁶⁸ Des de la junta directiva es criticava «la verdadera obsesión que hay en formar sindicatos independientes entre sí» i fins i tot ho atribuïen a les expectatives que, per a alguns dirigents de sindicats agrícoles, havia obert el projecte de llei d'administració local en relació amb el vot corporatiu. ⁶⁹

L'any 1911, els sindicats agrícoles de Lloret de Mar, Blanes i Malgrat van promoure una federació de sindicats i, juntament amb els de Pineda i Santa Eugènia van arribar a publicar un periòdic portaveu de les entitats federades (*Sindical*) i es comptava també amb la participació dels sindicats de Santa Coloma de Farners i Riudarenes. La federació no s'acabà de consolidar, atès que a partir de l'any 1913 la revista *Sindical* ja era només la portaveu del Sindicat Agrícola de Blanes. La vertebració de l'associacionisme agrari a la província de Girona va haver d'esperar fins a l'any 1918 quan, amb l'ofensiva del sindicalisme catòlic, es va fundar la potent Federació Sindical Agrària (FSA) de Girona. ⁷⁰ Constituïda inicialment per vint-i-nou sindicats de les comarques gironines, tres anys més tard ja n'aplegava una seixantena, amb més de 8.000 pagesos associats. Entre aquests sindicats n'hi havia alguns de l'Alt Empordà, la comarca natural de la CAE, com ara els de Garriguella, Palau-saverdera, Castelló d'Empúries, Fortià i Sant Miquel de Fluvià, tots ells des de la primera hora, i molts altres que s'hi adheriren més tard. ⁷¹ És una prova fefaent que la CAE havia deixat de ser un referent en l'associacionisme agrari. Encara que els seus principals dirigents no eren distants del sindicalisme catòlic ⁷² i que en al-

66. CAE: Mem. 1907 (BCAA, 15.2.1908).

67. BCAA, 15.4.1906. Tot i que es va inscriure com a sindicat agrícola per aprofitar els avantatges de la Llei de 1906, la CAE va haver de desistir de l'exempció de l'impost de timbre a causa de les dificultats burocràtiques que imposava el Ministeri d'Hisenda per poder-s'hi acollir, així com també de l'exempció de drets de duanes per a la importació d'alguns efectes destinats al subministrament als socis i a l'exposició permanent (CAE, *Memoria del Secretario en la Junta General del 16 de Enero de 1908*).

68. BCAA, 15.2.1908.

69. BCAA, 15.3.1908. Al final del segle XIX, la llei electoral preveia la possibilitat que algunes corporacions oficials poguessin constituir col·legis electorals, entre les quals hi havia les cambres agrícoles, però finalment aquestes disposicions no van tenir cap transcendència. També s'havia previst que el projecte de Llei d'Administració local del 1908 donaria als presidents de les cambres agrícoles i de comerç la investidura de regidors nats dels ajuntaments i vocals d'altres corporacions, però va denegar el vot corporatiu a les sucursals o filials d'associacions d'àmbit comarcal, com acostumaven a ser les cambres agrícoles.

70. Sauer (1992) i Bosch (2012).

71. Bosch (2012: 39-43).

72. Cal afegir que la FSA va adherir-se l'any 1927 a l'IACSI, institució de la qual formaven part els principals dirigents de la CAE, començant pel seu president, Eusebi de Puig, el qual, entre el 1911 i el 1914 va compatibilitzar la presidència de l'IACSI amb la de la CAE. Catòlic militant, quan l'any 1928, des del bisbat de Barcelona, es va promoure la fundació de la Unió de Sindicats Agrícoles amb l'objectiu d'agrupar les entitats agràries de Catalunya, formà part de la seva junta.

guna ocasió van establir acords amb la FSA,⁷³ la CAE va quedar totalment al marge de l'opció que va esdevenir predominant en el mapa sindical gironí fins als anys trenta.

La defensa de la producció agrícola

La CAE també es va veure superada en la representació dels interessos agraris, que era l'altre vessant de la seva activitat. En tenim un exemple en la defensa dels interessos vitivinícoles. Durant els primers anys del segle xx, la CAE havia estat molt activa en la lluita contra la depreciació dels vins. El mateix any de la seva fundació ja va reunir els viticultors empordanesos per discutir les actuacions que calia emprendre enfront de la crisi vinícola.⁷⁴ Van acordar sol·licitar dels poders públics la reducció dels impostos de consums, l'augment dels aranzels en la importació d'alcohols estrangers, la negociació de tractats de comerç favorables a l'exportació de vins a les repúbliques sud-americanes, la lliure destil·lació d'alcohols per als viticultors, la reducció de les tarifes de transport del vi destinat a l'exportació, la lliure importació de sofres i sulfats destinats a la viticultura i la introducció del vi en el racionament dels soldats. D'acord amb la conclusions adoptades, la CAE va fer un recurs perquè el Ministeri de la Governació fes complir la legislació sobre vins artificials i «se sirva autorizar a las Cámaras Agrícolas oficiales españolas para que puedan inspeccionar todos los establecimientos en que se expende vino, en la misma forma prevenida para los Gobernadores y Alcaldes en la R.O. de 23 de diciembre de 1895».⁷⁵ La llei donava dret a les cambres agrícoles a fiscalitzar els establiments dedicats a la venda de vins per tal de perseguir-ne l'adulteració. A proposta de la CAE, el 1906 el Ministeri d'Hisenda va nomenar un inspector especial d'alcohols i vins de la província, que va presentar un informe denunciant el frau que existia a la comarca empordanesa en l'elaboració de vins, excessivament adobats amb alcohol i que es venien a baix preu com a empordanesos.⁷⁶ La CAE també es va posar en contacte amb altres associacions agràries per intervenir en la regulació del mercat dels alcohols:⁷⁷ el 1905 va participar en l'assemblea organitzada pels fabricants d'alcohols vínics que es va celebrar a Reus i el 1907 va enviar dos membres de la junta perquè proposessin la supressió de l'impost de consums sobre el vi a l'assemblea que es va celebrar a Vilafranca del Penedès.

Però a partir de la fundació de la Unió de Vinyaters de Catalunya (UVC) l'any 1911, l'acció de la CAE enfront del problema vinícola va passar a un segon terme. L'organització de la UVC a l'Empordà va iniciar-se a Llançà, de la mà de Josep Puig de la Bellacasa, que es convertí en el primer president de la UVC.⁷⁸ El primer acte va tenir lloc a la societat Recreo Llansense el 16 d'abril de 1911, on aviat es van inscriure més de 150 socis i seguidament es van crear delega-

73. L'any 1923, la FSA i la CAE van pactar la candidatura per al Consell Provincial de Foment de Girona (Bosch 2012: 49).

74. La reunió de viticultors va tenir lloc al Teatre Principal de Figueres, «lleno á rebosar», el 29 de novembre de 1900 (BCAA, 1.12.1900). Sobre la crisi vinícola del començament del segle xx, vegeu Pujol (1984) i Pan-Montojo (1994).

75. BCAA, 1.2.1901.

76. CAE, *Memoria del Secretario en la Junta General del 16 de Enero de 1905*.

77. Vegeu Pan-Montojo & Puig (1995) i Puig (1984).

78. Segons l'òrgan de propaganda de la UVC, «Llansà pot dir-se que's la Covadonga, el punt inicial de la creuada; son Delegat va essent el nou Pelay, donchs no content en despertar á son poble recorre trionfalment aquelles encontrades» (*El Vinyater*, 5.1911).

cions a Port de la Selva, la Selva de Mar, Pau, Portbou, Roses, Palau-saverdera, Vilajuïga, Colera, Espolla, Viure, Rabós i Vilamaniscle.⁷⁹ Posteriorment, al mes de setembre, el saló d'actes de la CAE acollí una reunió de la UVC, encapçalada pel seu president, Josep Puig de la Bellacasa, i s'organitzà el consell comarcal de l'Empordà, que va ser presidit per Eusebi de Puig, un fet indicatiu del prestigi que aleshores encara tenia la CAE,⁸⁰ que va secundar també la campanya per implantar la UVC a la província de Girona i s'oferí a col·laborar en la persecució de les adulteracions dels vins amb les facultats legals que tenia a disposició, nomenant un inspector «para que usando de las facultades que á estos Veedores concede la legislación vigente en materia de fraudes, pueda inspeccionar cuanto se refiere á la industria, producción y expendición de vinos».⁸¹ Però ja no era la CAE qui portava la iniciativa en la defensa dels interessos vitivinícoles, sinó la UVC.

En la reunió de viticultors que convocà la CAE el 1900, va presentar-se la proposta de crear un celler cooperatiu «para conseguir la creación de una marca especial Ampurdanesa, medio el más indicado para facilitar la salida de nuestros caldos», així com també «una fàbrica para la destilación de alcohol vínic, y otra para la elaboración de tártaros, las dos bajo la protección y fiscalización de la Cámara».⁸² No cal dir que era un projecte molt innovador, atès que en aquell moment els cellers i les fassines cooperatives eren encara una raresa.⁸³ Aquell projecte no va prosperar, però fou reprès pel consell comarcal de la UVC i va convertir-se finalment en una realitat vint anys més tard, «en mig del camp estepari i trist de la veritable associació agrícola amb vida quelcom més que nominal i formulista».⁸⁴ La iniciativa va sorgir dels vinyaters de Llançà, els quals, capitanejats per Pere Masdeu (membre del consell comarcal de la UVC), «es llençaren com a creuada pels pobles dels encontorns, fent-los-hi veurer la necessitat que tenian d'unir-se tots per a portar l'obra en devant».⁸⁵ Van assessorar-se amb Josep M. Valls i Francesc Santacana, que poc temps abans havien creat el Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell, i van seguir el seu exemple. El 30 de novembre de 1919 se celebrà a Llançà un gran míting per impulsar la creació d'una fassina comarcal, i el 8 de març de 1920 es va celebrar en un dels locals de la CAE una nombrosa reunió de viticultors de la regió per ultimar-ne els treballs i començà a construir-se poc temps després a Vilajuïga.

El Sindicat Agrícola Comarcal de l'Empordà, creat amb l'objectiu de construir la fàbrica per destil·lar brisa a Vilajuïga, fou presidit per Carles Jordà, que l'any 1913 havia succeït Eusebi de Puig en la presidència del consell comarcal de la UVC a l'Empordà.⁸⁶ L'any 1926 entrà a formar part de la junta directiva de la CAE, en la qual ocupà el càrrec de tesorero, fins que l'any 1933, amb la mort d'Eusebi de Puig, passà a ocupar la presidència de l'entitat, al mateix temps que ocupava la presidència de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (1933-1935). En aquests darrers anys, la CAE va poder comptar amb la seva participació en la junta directiva, però ales-

79. *El Vinyater*, 6.1911 i 8.1911.

80. *BCAA*, 1.9.1911.

81. *BCAA*, 1.1.1912.

82. *BCAA*, 1.12.1900.

83. A Catalunya, d'aquella època només sabem de l'existència del celler cooperatiu de Barberà de la Conca: Fuguet & Mayayo (1994) i Mayayo (1984). Vegeu també Saumell (2002).

84. *BCAA*, 1.1930.

85. *BCAA*, 2.1920.

86. Sobre Carles Jordà (Figueres 1883 - Pont de Molins 1935), vegeu Del Campo (2006 i 2000).

hores Carles Jordà ja portava una llarga trajectòria en l'associacionisme agrari, vinculat fonamentalment a la UVC. D'acord amb els seus coneixements relatius a l'oleïcultura, l'any 1929 va establir també en el Sindicat Agrícola Comarcal de l'Empordà una secció d'obtenció d'olis de pinyola. En l'acte d'inauguració d'aquesta nova secció, que fou destacat com un «acte d'afirmació agrària», hi va intervenir també el president de la CAE, Eusebi de Puig, però ambdues entitats no tenien cap vinculació orgànica. La CAE es limitava a donar suport a les iniciatives, com també féu amb la petició al Govern referent a les declaracions de collites i guies de circulació del vi que va promoure la UVC.⁸⁷

La CAE tampoc no va participar en la creació de cap dels cellers cooperatius que es van construir a l'Empordà, tot i que una d'aquestes iniciatives fou promoguda pel mateix Carles Jordà. El Sindicat Agrícola de Ricardell fou fundat l'any 1934 amb l'objectiu de construir un celler cooperatiu que operés en l'àmbit dels pobles del nord-oest de la comarca de l'Alt Empordà i inicialment comptà amb 166 socis de vuit pobles diferents. Tenia el precedent del celler cooperatiu d'Espolla,⁸⁸ fundat sota l'impuls de Francesc Mascort, el qual en fou el primer president i va assessorar Carles Jordà en la creació del sindicat de Ricardell. Els terrenys foren venuts pel mateix Carles Jordà a la cooperativa en el terme de Pont de Molins, on ell tenia la casa pairal. Les obres van començar l'any 1935 i la primera aportació de raïm va tenir lloc la tardor de l'any 1936.

L'any 1929 Carles Jordà també fou un dels impulsors d'una subsecció de la CAE per promoure i millorar el conreu dels arbres fruiters, i en particular de l'olivera. Però les activitats de la subsecció es limitaven al foment d'aquests conreus, sense cap incidència en l'acció cooperativa. Aquesta va haver de realitzar-se «des de fora» de la CAE, amb la creació del Sindicat Oleícola Garrotxa-Empordà. Aquest sindicat havia sorgit d'una iniciativa de la mateixa subsecció de l'arbre fruiter i l'olivera aquell mateix any. A l'inici del 1930 el trull del sindicat ja funcionava a ple rendiment i l'oli que elaborava «pot competir amb el de les comarques de major fama pels seus olis, com ens ho acredita l'oferta de preus que alguns tractants d'olis ja han fet i els rendiments obtinguts i que per cap altre han estat igualats».⁸⁹ Uns quants mesos més tard el nombre de socis ja depassava el centenar.⁹⁰

Sabem que una de les gestions de la subsecció fou l'establiment de vivers i camps de demostració d'acord amb la Diputació provincial, per tal de posar a l'abast dels agricultors varietats seleccionades; també es va sol·licitar a l'Ajuntament de Figueres la creació d'un mercat de fruites i verdures.⁹¹ Es tractava d'alguns dels productes que, després de la crisi de la fil·loxera, havien esdevingut més remuneradors i es pensava que la proximitat de Perpinyà, des d'on s'expedien fruites i verdures a les principals ciutats d'Europa central i nòrdica, era una oportunitat estratègica per a la comarca si es potenciava l'horticultura i la producció de fruita.

Molts anys abans, quan alguns dirigents de la CAE s'adonaren que el model associatiu no era el més adequat, ja havia sorgit la proposta de «classificar als associats per rahó dels interessos que'ls hi son comuns, especialment, atenent al cultiu ó especulació agrícola á que es dedi-

87. Exposició del President de la CAE al President del Directori Militar del 22.11.1923 (BCAA, 11.1923).

88. Vegeu Cárdbaba & Musquera (2006).

89. BCAA, 2.1930.

90. BCAA, 5.1930.

91. BCAA, 3.1931.

can, formantse axís tantas seccions ó agrupacions com siguessin aquells». ⁹² L'especialització per sectors productius era apropiada per a la defensa de la producció agrícola en uns mercats que cada vegada estaven més fragmentats, i en l'associacionisme agrari començà a desenvolupar-se a partir de la creació de la UVC. Quan l'any 1931 es fundà la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya, s'adoptà aquesta forma d'organització en branques de producció (oleicultura, fruites, cereals, viticultura, productes hortícoles primerencs, ramaderia). Resulta altament significatiu que la CAE tampoc no tingués cap participació en la creació d'aquesta organització que vertebraria el cooperativisme agrari a Catalunya. A les comarques gironines foren el Sindicat Oleícola de la Garrotxa-Empordà i el Sindicat d'Espolla els que portaren la iniciativa. Ambdós sindicats estaven radicats a la comarca de l'Alt Empordà, però funcionaven amb independència de la CAE.

Conclusió

Al començament d'aquest article s'ha presentat la CAE com un cas excepcional entre les cambres agrícoles catalanes fundades al començament del segle xx. Ho és, sens dubte, per l'àmplia implantació que va assolir i pel dinamisme de la seva activitat en els primers anys del segle. Tanmateix, la seva evolució és paradigmàtica dels límits d'aquest model associatiu concebut pels propietaris com a resposta a la crisi agrària del final del segle xix. Era un tipus d'associació que pretenia ser interclassista, però controlat i dirigit pels propietaris agraris i, per tant, al servei dels seus interessos. Aquests intentaven mantenir el vell ordre de la societat rural, que la conflictivitat agrària i la organització autònoma dels pagesos en sindicats reivindicatius posava en perill, i al mateix temps modernitzar l'activitat agrícola difonent les noves tècniques. Amb el lideratge del procés de modernització agrícola, els propietaris també pretenien aconseguir una legitimació de la seva posició social, que aleshores començava a ser qüestionada. El cooperativisme era un instrument per a aquesta modernització tècnica i, a la vegada, havia d'apaivagar la conflictivitat que portava associada la desigualtat social.

Com hem vist, aquest model associatiu no va respondre a aquestes expectatives i aviat va ser substituït per un model de cooperativisme més empresarial i per un associacionisme més especialitzat en sectors de producció, que en els anys trenta acabà confluint en la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya. Paradoxalment, el president d'aquesta nova federació va ocupar al mateix temps la presidència d'una vella entitat com era aleshores la CAE. Però aquesta coincidència no pot amagar la decadència que van experimentar les cambres agrícoles, fins i tot en l'exemple tan sobresortint com el de la CAE, fundada l'any 1900 i que va tenir continuïtat durant tot el primer terç del segle xx.

92. BCAA, 1.6.1905.

Referències

- BOSCH, Pere (2012). *Jaume Rosich i Bassa*. Col·lecció Cooperativistes Catalans, 18. Barcelona - Valls: Fundació Roca i Galès i Cossetània Edicions.
- CAMINAL, Montserrat (1989). «La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)», *Recerques*, 22, p. 117-135.
- CÁRDABA, Marciano; MUSQUERA, Sílvia (2006). *El Celler Cooperatiu d'Espolla. Els inicis d'un projecte (1906-1939)*. Figueres: Brau.
- CONGOST, Rosa (1990). *Els propietaris i els altres*. Vic: Eumo.
- DEL CAMPO, Ferran (2000). *Set segles d'una família empordanesa. Els Jordà de Molins*. Figueres: Brau.
- (2006). *Carles Jordà i Fages. Un home de la terra*. Figueres: Ajuntament de Figueres - Diputació de Girona.
- FUGUET, Joan; MAYAYO, Andreu (1994). *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- GARRABOU, Ramon (1985). «La burgesia agrària gironina durant el segle XIX», *Revista de Girona*, 112, p. 9-14.
- GARRABOU, Ramon; PASCUAL, Pere; PUJOL, Josep; SAGUER, Enric (1995). «Potencialidad productiva y rendimientos cerealícolas en la agricultura catalana contemporánea (1820-1935)», *Noticario de Historia Agraria*, 10, p. 89-130.
- GARRIDO, Samuel (1996). *Treballar en comú. El cooperativisme agrari a Espanya, 1900-1936*. València: Alfons el Magnànim.
- (2003). «El primer cooperativismo agrario español», *CIRIEC-España. Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 44, p. 33-56.
- MAYAYO, Andreu (1984). «El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà», *Estudis d'Història Agrària*, 5, p. 133-155.
- (1995). *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya 1893-1994*. Barcelona-Catarroja: Afers.
- MUÑOZ, Lorenzo (1924). *La Acción Social Agraria en España. Memoria Estadística de las Entidades Agrícolas y Pecuarias en 1º de Diciembre de 1924*. Madrid: Ministerio de Fomento, Dirección General de Agricultura y Montes, Establecimiento Tipográfico Nieto y Compañía.
- PAN-MONTOJO, Juan (1994). *La bodega del mundo. La vid y el vino en España (1800-1936)*. Madrid: Alianza.
- (1997). «La naissance des associations agraires en Espagne, 1833-1898», *Histoire, Économie et Société*, 16 année, p. 167-188.
- PAN-MONTOJO, Juan; PUIG, Núria (1995). «Los grupos de interés y la regulación pública del mercado de alcoholes en España (1887-1936)», *Revista de Historia Económica*, Año XIII, núm. 2, p. 251-280.
- PLANAS, Jordi (1991). *Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*. Granollers: Ajuntament de Granollers.
- (1994). *Catalanisme i agrarisme, Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*. Vic: Eumo.

- (1998). «Les cambres agrícoles i l'intent de recomposició del món rural tradicional», *Estudis d'Història Agrària*, 12, p. 109-127.
 - (2003a). «Les cambres agrícoles: una resposta dels propietaris a la crisi agrària del final del segle XIX». Dins DD.AA. *Sindicalisme i món rural a Catalunya, 1900-1975*, Girona: Universitat de Girona - CCG Edicions, p. 49-72.
 - (2003b). «Cooperativismo y difusión del cambio técnico en la agricultura. La contribución de las cámaras agrícolas (Cataluña, 1890-1930)», *Historia Agraria*, 30, p. 87-117.
 - (2004). «La Lliga de Productors del Principat de Catalunya i els interessos agraris (1894-1898)», *Recerques*, 47-48, p. 155-186.
 - (2006). *Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya (1890-1936)*. Girona: Universitat de Girona - Documenta Universitaria.
 - (2008). «El Instituto Agrícola Catalán de San Isidro y la organización de los intereses agrarios (1880-1936)», *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, 217, p. 13-48.
 - (2010). «Propietarios agrarios y acción cooperativa. La Cámara Agrícola de Igualada y la elaboración de alcoholes vínicos (1908-1930)», *Revista de Historia Industrial*, 43, p. 95-125.
 - (2013). *Viticultura i cooperativisme. La comarca d'Igualada, 1890-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PUIG, Núria (1984). «El fraude en la industria alcoholera, 1900-1936», *Hacienda Pública Española*, 94/I, p. 357-366.
- PUJOL, Josep (1984). «Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre 1892 i 1935», *Recerques*, 15, p. 57-78.
- (1998). «La difusión de los abonos minerales y químicos hasta 1936: el caso español en el contexto europeo», *Historia Agraria*, 15, p. 143-182.
- SAGUER, Enric (1992). «Acció social contra la reforma agrària. La Federació Sindical Agrària de Girona i la defensa de la propietat», *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, núm. extra. 140 aniversari, p. 76-84.
- SAGUER, Enric; Garrabou, Ramon (1996). «Métodos de fertilización en la agricultura catalana durante la segunda mitad del siglo XIX. Una aproximación a los procesos físicos de reposición de la fertilidad agrícola». Dins Garrabou, R.; Naredo, J. M. (eds.), *La fertilización en los sistemas agrarios. Una perspectiva histórica*. Madrid: Fundación Argentaria - Visor, p. 89-126.
- SALA, Pere Sala (1998). «Obrador, indústria i aranzels al districte surer català (1830-1930)», *Recerques*, 37, p. 109-136.
- SAUMELL, Antoni (2002). *Viticultura i associacionisme a Catalunya. Els cellers cooperatius del Penedès (1900-1936)*. Tarragona: Diputació Provincial de Tarragona.
- ZAPATA, Santiago (1992). «Corcho extremeño y andaluz, taponés gerundenses», *Revista de Historia Industrial*, 10, p. 37-68.